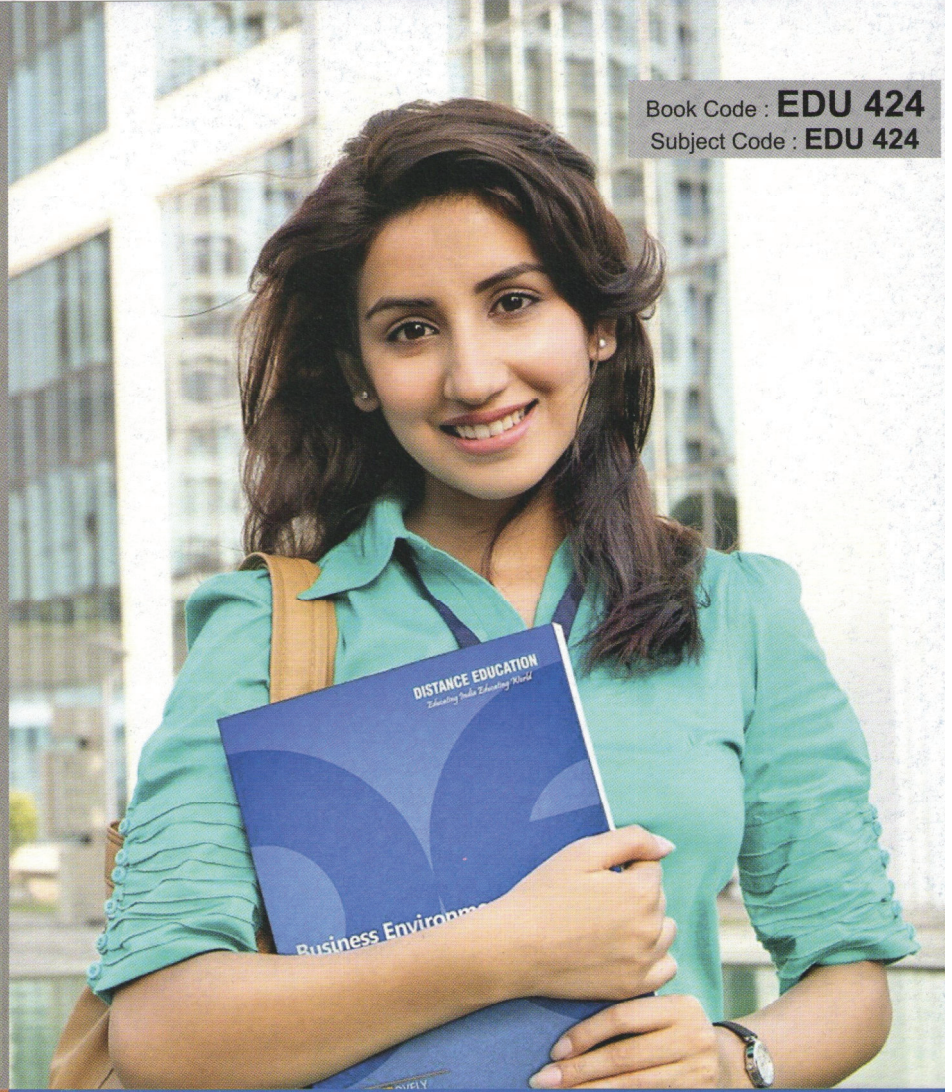

Book Code : **EDU 424**
Subject Code : **EDU 424**

ज्ञान आणि अभ्यासक्रम

EDU 424

अधिष्ठान अभ्यासक्रम

ज्ञानमेगा चरोघरी

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ

ज्ञानगंगा घोषठी

यशवंतराव
चव्हाण
महाराष्ट्र
मुक्त विद्यापीठ

EDU - 424

ज्ञान आणि अभ्यासक्रम

लेखक : डॉ. कविता साळुंखे, प्रा. एम.एस.उभाळे, प्रा. गजानन सपकाळ, डॉ. प्रीती पाटील, डॉ. डी.डी. पवार, डॉ. सज्जन शूल, डॉ. सोनुने एस.एन, डॉ. डी.एस. सूर्यवंशी, डॉ. पी.बी. दराडे, डॉ. प्रतिभा देसाई, डॉ. कुंभारे गोपाळकृष्ण, डॉ. नवनाथ इंदलकर, डॉ. भदाणे एम.ए., श्रीमती कल्पना साळुंखे, प्रा. विजयकुमार पाईकराव, श्रीमती अनिता थोरात, श्रीमती ज्योती लष्करी, डॉ. उमाकांत देशमुख

घटक १ : ज्ञान आणि ज्ञाननिर्मिती	०१
घटक २ : ज्ञाननिर्मिती प्रक्रिया	३४
घटक ३ : अभ्यासक्रम	६३
घटक ४ : अभ्यासक्रम विकसन	९३
घटक ५ : अभ्यासक्रम अंमलबजावणी व पुनर्रचना	११३

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

कुलगुरु : प्रा. ई. वायूनंदन

प्र. संचालक : डॉ. कविता साळुंके

तज्ज्ञ सल्लागार समिती

डॉ. कविता साळुंके, नाशिक	प्रा. राजू देसले, नाशिक	डॉ. विजया पाटील
डॉ. रूपा बोधी कुलकर्णी, नागपूर	प्रा. विजयकुमार पाईकराव, नाशिक	डॉ. डी. डी. पवार
श्री. सुभाष लोमटे, औरंगाबाद	डॉ. संजीवनी महाले	डॉ. एस. एस. सोनुने

शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा परिषद

डॉ. कविता साळुंके संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा	प्राचार्य डॉ. आर. बी. मानेकर शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, अकोला	डॉ. संजीवनी महाले सहयोगी प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
प्राचार्य डॉ. चंद्रकांत बोरसे अॅड. विठ्ठलराव हंडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक	प्राचार्य डॉ. उर्मिला धूत शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, परभणी	प्रा. विजयकुमार पाईकराव सहयोगी प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
डॉ. एस. व्ही. एस. चौधरी माजी संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा इम्. नवी दिल्ली	प्रा. माधव पळशीकर सहयोगी प्राध्यापक, संगणकशास्त्र विद्याशाखा	डॉ. विजया पाटील सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
प्राचार्य डॉ. विजय अवळेकर चेंबूर सर्वकश शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय चेंबूर, मुंबई	डॉ. जयदीप निकम, संचालक, आरोग्य विद्याशाखा डॉ. हेमंत राजगुरू सहयोगी प्राध्यापक, शैक्षणिक सेवा विभाग	डॉ. डी. डी. पवार सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
	डॉ. सुरेश पाटील सहयोगी प्राध्यापक, मुल्यमापन विभाग	डॉ. एस. एस. सोनुने सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा

पाठ्यक्रम समिती

डॉ. कविता साळुंके	डॉ. रूपा बोधी कुलकर्णी, नागपूर	प्रा. विजय कांबळे, हिंगोली
प्रा. विजयकुमार पाईकराव, नाशिक	प्रा. राजू देसले, नाशिक	अॅड. मिलिंद बाबर, नाशिक

लेखक समिती

श्रीमती सुजाता बाबर नाशिक	प्रा. विजयकुमार पाईकराव (सहयोगी प्राध्यापक) शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
------------------------------	---

संपादन समिती (आशय, भाषा व अनुदेशन)

प्रा. विजयकुमार पाईकराव, नाशिक शिक्षणक्रम समन्वयक	डॉ. रूपा बोधी कुलकर्णी, नागपूर अध्यक्ष, विदर्भ मोलकरीण संघटना, नागपूर	डॉ. कविता साळुंके प्र. संचालक, शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा
--	--	--

निर्मिती

श्री. आनंद यादव, व्यवस्थापक, ग्रंथनिर्मिती केंद्र, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

First Edition developed under DEC development grant.

© २०२०, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रथम मुद्रण : डिसेंबर २०२० प्रकाशन क्रमांक : २२९०

मुखपृष्ठ रेखाटन : अविनाश भरणे

अक्षरजुळणी : मानस एंटरप्राइजेस, इंदिरानगर, नाशिक - ९.

मुद्रक : मे. नीट प्रिंट्स, प्लॉट नं. डब्ल्यू-३६/सी-१, एम.आय.डी.सी., अहमदनगर - ४१४ १११.

प्रकाशक : डॉ. दिनेश भोंडे, कुलसचिव, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

घटक १ ज्ञान आणि ज्ञाननिर्मिती

अनुक्रमणिका

- १.१ उद्दिष्टे
- १.२ प्रास्ताविक
- १.३ विषय-विवेचन
  - १.३.१ ज्ञान संकल्पना व स्वरूप
  - १.३.२ भारतीय विचारवंतांनुसार ज्ञानाची संकल्पना
  - १.३.३ पाश्चिमात्य विचारवंतांनुसार ज्ञानाची संकल्पना
  - १.३.४ ज्ञान निर्मितीचे स्रोत व वर्गीकरण
  - १.३.५ ज्ञाननिर्मिती प्रक्रिया ब्रुनर, पियाजे, व्हायगोत्स्की
- १.४ सारांश
- १.५ पारिभाषिक शब्द, शब्दार्थ
- १.६ क्षेत्रीय कार्य
- १.७ अधिक वाचनासाठी पुस्तके

१.१ उद्दिष्टे

या घटकाच्या अभ्यासानंतर तुम्ही-

- * ज्ञानाची संकल्पना व तीचे स्वरूप स्पष्ट करू शकाल.
- * महात्मा गांधी, रवींद्रनाथ टागोर आणि अरविंद घोष यांच्या मतानुसार ज्ञानाचा संकल्पना सांगू शकाल.
- * पाश्चिमात्य विचारवंतांनुसार (प्लेटो, फ्रेअरी व जॉन ड्युई) ज्ञानाची संकल्पना स्पष्ट करू शकाल.
- * ज्ञाननिर्मितीचे स्रोत सांगू शकाल
- * ब्रुनर, पियाजे व व्हायगोत्स्की यांनी सांगितलेली ज्ञाननिर्मिती प्रक्रिया स्पष्ट करू शकाल.

१.२ प्रास्ताविक

ज्ञान आणि शिक्षण हे दोन शब्द बऱ्याच वेळा एकाच अर्थाने वापरले जातात. प्राचीन भारतीय वाङ्मयात शिक्षण ह्या शब्दाचा अधिक प्रमाणात वापर न करता, त्याऐवजी समानार्थी शब्द म्हणून ज्ञान व विद्या या संज्ञांचा वापर अधिक झालेला आपणास दिसतो. कारण आजच्या आधुनिक काळातील शिक्षणप्रमाणे केवळ लेखन, वाचन किंवा उपजीविकेचे साधन प्राप्त करण्यापुरतीच ज्ञानाची संकल्पना प्राचीन काळात मर्यादित नव्हती. ज्ञानदान व ज्ञानकार्य हा यज्ञ मानला जाई. भारतीय